

ЛИЦАРІ ДИКОГО ПОЛЯ

Плугом
і мушкетом

Український шлях
до Чорного моря

ІСТОРІЯ БЕЗ ЦЕНЗУРИ

КЛУБ
СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

94(477)
Л 65

ЛИЦАРІ ДИКОГО ПОЛЯ

Плугом
і мушкетом

Український шлях
до Чорного моря

A 1 2 9 5 8 5

БІБЛІОТЕКА ХУПС

№ 131144

НАВЧАЛЬНИЙ ФОНД

ХАРКІВ КЛУБ
2016 СІМЕЙНОГО
ДОЗВІЛЛЯ

УДК 94(477)
ББК ТЗ(4Ук)6-4
Л55

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

За підтримки
Інституту історії України НАН України
Історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Українського інституту національної пам'яті

Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 10 від 22 жовтня 2015 р.)

Авторський колектив:
*Олена БАЧИНСЬКА, Тарас ВІНЦОВСЬКИЙ,
Владислав ГРИБОВСЬКИЙ, Наталя ДІАНОВА,
Андрій ДОМАНОВСЬКИЙ, Максим МАЙОРОВ,
Володимир МАСЛІЙЧУК, Борис ЧЕРКАС, Олександр ШИШКО*

Упорядкування *Кирила Галушка*

Рецензенти:
*Геннадій Боряк, доктор історичних наук,
член-кореспондент НАН України
Володимир В'ятрович, кандидат історичних наук*

Громадський просвітницький проект «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»

ЛІКБЕЗ.
історичний фронт

Дизайнер обкладинки *Кирило Ткачов, Владислав Прокопів*

У оформленні обкладинки використано
картину *Юзефа Брандта «Повернення козаків»*

- Д. Вортман, карти, 2016
- О. Бачинська, Т. Вінцовський, В. Грибовський, Н. Данова, А. Домановський, М. Майоров, В. Маслійчук, Б. Черкас, О. Шишко, текст, 2016
- Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2016
- Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2016

ISBN 978-617-12-0461-4

Вступ

Насправді це дуже перспективна книжка. Бо вона є якщо не першою на цю тему, то, вочевидь, справді масштабною, основою для повноважного епосу Українського Степу. Дійсно, можливо, вона таки багато в чому є першою. Вона дає рівну раду й осілим і кочовим спільнотам території сучасної України. І всі вони постають як співавтори сучасної України та її народу. Співжиття різних частин степового кордону становило сенс і перебіг поточної історії України протягом тисячоліть.

Від часів занепаду трипільської культури українські терени розділилися: постали ліс, лісостеп і степ. Правдавня людність пристосувалася до нових кліматичних умов, і в кожній зоні усталилися свої звички господарювання, постали свої політичні та економічні моделі.

Але щодо Степу виявилися свої особливості: він простягнувся від Карпатської улоговини Угорщини через Україну, Поволжя, південний Сибір і Центральну Азію до кордонів Китаю. Кочовий побут тамтешніх народів не обмежував їхнє пересування, і тому від часів бронзового віку наші терени навідало чимало степової людності з Азії. Це були й іраномовні, й тюркомовні народи, і між ними, зокрема, угорці та булгари, які шукали нової батьківщини. Кожен із них простував Великим Степом і, залежно від зовнішніх обставин, мандрував й українськими землями. Кожен із цих народів лишив написану сторінку нашої історії та шар нашої культурної спадщини.

Традиційна українська історіографія (історієписання) зосереджувалася зазвичай на історії лише українців — осілого слов'янського населення нашої території. Проте побутування

Скрипником вважав Крим невід'ємною частиною України — аж до часу проголошення Соціалістичної Радянської Республіки Тавриди у березні 1918 року. Так само українські більшовики претендували на Крим на початку 1919 року, під час свого другого повернення до України. Належність Криму до Росії була врегульована в Договорі про кордони між УСРР і РСФРР від 10 березня 1919 року.

Влітку 1919 року представники лівої фракції УСДРП, які намагалися порозумітися з більшовиками, вимагали приєднання до радянської України низки прикордонних областей, серед яких був і Крим. Через рік з аналогічними пропозиціями до керівництва РСФРР звернувся колишній лідер УСДРП Володимир Винниченко, але так само безуспішно.

У період білогвардійської окупації Криму підригну і розвідувальну діяльність на півострові вів Закордонний відділ (Закордот) ЦК КП(б)У. Одразу після захоплення Криму Червоною армією у листопаді 1920 року на засіданні Вищої ради народного господарства (ВРНГ) РСФРР було вирішено створити Кримський раднаргосп та підпорядкувати його Промбюро України. (В інших випадках, як наприклад з Таганрозьким округом, аналогічні рішення в економічній сфері передували адміністративному перепідпорядкуванню). Однак вже через місяць позиція радянського керівництва змінилася і Кримський раднаргосп віддали у відання безпосередньо ВРНГ РСФРР.

У січні 1921 року на спільному засіданні Кримського ревкому і Кримського обкому РКП(б) розглядали питання «Про політичні відносини Криму з РСФРР і УСРР», за результатами якого було вирішено визнати найбільш оптимальним підпорядкування Криму безпосередньо Москві. Під час подальших нарад більшовики відкинули також пропозиції зі створення кримськотатарської національної республіки із власним народним комісаріатом закордонних справ.

18 жовтня 1921 року було підписано декрет про утворення Автономної Кримської СРР у складі РСФРР, пізніше відомої як Кримська АРСР.

Зміст

Вступ	3
ЗАХІДНИЙ КОРДОН ЄВРАЗІЙСЬКОГО СТЕПУ У XIII—XV СТ.	
(А. ДОМАНОВСЬКИЙ)	6
Західні кордони Улусу Джучі. Золотоординський Крим	7
Відособлення Кримського улусу. Турецьке завоювання Криму	25
У боротьбі з Великою Ордою: народження Кримського ханату	41
ОСІЛА УКРАЇНА У ВЗАЄМИНАХ ЗІ СТЕПОМ	
(КІНЕЦЬ XV — СЕРЕДИНА XVI СТ.) (Б. ЧЕРКАС)	55
Литва і Крим: причини конфлікту	55
Українці в практиці політичних відносин	
Великого князівства Литовського зі степовими ордами	66
Оборона осілого населення України від кримсько-турецьких	
нападів	76
Українське козацтво наприкінці XV —	
у першій половині XVI ст.	88
КРИМСЬКИЙ ХАНАТ:	
ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ ТА ЕКОНОМІКА	100
Державний устрій Кримського ханату (А. Домановський)	101
Економіка Кримського ханату (А. Домановський)	116
Бахчисарай і Москва (А. Домановський)	135
Крим і Україна (А. Домановський)	149
Ногайці в підданстві Кримського ханства (В. Грибовський)	165
СЛОБІДСЬКА УКРАЇНА. КОЛОНІЗАЦІЙНИЙ РУХ НА СХІД	
(А. МАСЛІЙЧУК)	184
Слобідські полки	202
Усвідомлення регіональних особливостей	214
Український рух на Слобідській Україні	218

УКРАЇНСЬКИЙ СТЕП:

МІЖ «ГРЕЦЬКИМ ПРОЕКТОМ» І «НОВОРОСІЄЮ»	227
Ханська Україна (В. Грибовський)	227
Нова Січ і початок землеробської колонізації Південної України (В. Грибовський)	241
Чорноморське козацьке військо (В. Грибовський)	262
Український степ: між «грецьким проектом» і «Новоросією» (В. Грибовський)	275
Заснування й розвиток міст південної України (кінець XVIII — середина XIX ст) (Н. Діанова)	285
Колонізація Придунайського краю (О. Бачинська)	300
ПІВДЕННА УКРАЇНА У РЕВОЛЮЦІЙНІ РОКИ	319
Революційні події 1917—1920 рр. на півдні України (Т. Вінцковський, О. Шишко)	319
Крим у 1917—1921 рр. (М. Майоров)	339

Популярне видання

Лицарі Дикого Поля. Плугом і мушкетом. Український шлях до Чорного моря

Керівник проекту *В. В. Столяренко*
Завідувач редакції *К. В. Новак*
Відповідальний за випуск *І. Г. Веремій*
Художній редактор *Ю. О. Сорудейкіна*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 22.02.2016.
Формат 84x108/32. Друк офсетний.
Гарнітура «Minion Pro». Ум. друк. арк. 18,48.
Наклад 21 000 пр. Зам. № 6-02-1603.

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: corp@bookclub.ua

Віддруковано у ПРАТ «Харківська книжкова фабрика "Глобус"»
61012, м. Харків, вул. Різдяна, 11.
Свідоцтво ДК № 3985 від 22.02.2011 р.
www.globus-book.com